

**АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО
СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА****TOPICAL DEVELOPMENT TRENDS OF THE INTERNATIONAL
JUDICIAL-EXPERT COOPERATION**

Дмитрієва К.С., старший судовий експерт
відділу економічних досліджень

*Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

Останнім часом роль міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи неухильно зростає. Основною метою діяльності державних установ судових експертиз є захист інтересів держави, прав і свобод громадян, прав юридичних осіб шляхом проведення об'єктивних, науково обґрунтованих судових експертиз та експертних досліджень. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ має важливе значення для реалізації принципу верховенства права, вдосконалення судово-експертної діяльності та підвищення якості судової експертизи як однієї з основних форм використання спеціальних знань у сучасному судочинстві.

Активна діяльність у сфері міжнародної інтеграції нашої країни до світового правового простору ставить перед державними судово-експертними установами широке коло завдань із налагодження міжнародного співробітництва, розширення взаємодії з профільними судово-експертними установами закордону.

У статті розглянуті правові основи міжнародного співробітництва судово-експертних установ, показані основні перспективні напрями підвищення його ефективності. З метою створення правових підстав міжнародного судово-експертного співробітництва запропоновано доповнити окремі статті Закону України «Про судову експертизу» положеннями щодо здійснення українськими експертами судових експертиз за кордоном для міжнародних установ правосуддя; про проведення судової експертизи за запитом про взаємну правову допомогу іноземної держави; про участь українських судових експертів в іноземних та міжнародних неурядових наукових та професійних об'єднаннях судових експертів. Також пропонується розробити та впровадити стратегію розвитку міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності з метою вступу до міжнародних судово-експертних мереж.

Ключові слова: судова експертиза, судово-експертні установи, міжнародне судово-експертне співробітництво, міжнародні установи правосуддя, правове регулювання судово-експертної діяльності.

Recently, the role of international cooperation in the field of forensic expertise has steadily increased. The main purpose of the activity of state institutions of forensic expertise is to protect the interests of the state, the rights and freedoms of citizens, the rights of legal entities through objective scientific-based forensic examinations and expert investigations.

International cooperation of forensic institutions is essential for the implementation of the rule of law principle, the improvement of forensic expertise and the improvement of the quality of forensic expertise, as one of the main forms of the use of special knowledge in modern legal proceedings.

Active activity in the field of international integration of our country to the world legal space places a wide range of tasks for the establishment of international cooperation, expansion of interaction with specialized judicial and expert institutions of foreign countries before state forensic and expert institutions.

The legal foundations of international cooperation of judicial – expert institutions are considered, the main promising ways of increasing its effectiveness are revealed. In order to create legal grounds for international forensic expert cooperation, it was proposed to supplement certain articles of the Law of Ukraine “On Forensic Examination” with provisions for Ukrainian experts to carry out forensic examinations abroad for international judicial institutions, on conducting forensic examinations at the request of mutual legal assistance of a foreign state, on participation Ukrainian forensic experts in foreign and international non-governmental scientific and professional associations forensic experts Comrade. Proposed strategy for the development of international cooperation in the field of forensic activities.

Key words: forensic examination, forensic international cooperation, international justice institutions, the forensic legal regulation.

Постановка проблеми. Одним з основних напрямів роботи всіх органів державної влади в Україні щодо її інтеграції в європейське та світове співтовариство є підготовка пропозицій з питань міжнародно-правових відносин та приєднання України до міжнародних договорів і конвенцій, підписання угод про правове співробітництво з відповідними органами іноземних держав та міжнародних організацій, взаємодія з ними в межах своїх повноважень тощо.

Саме тому актуальною тенденцією сучасності є розширення участі судово-експертних установ у такому міжнародному співробітництві, підвищення їхньої ролі в розвитку теорії та практики криміналістики і судової експертизи. Ефективному розвитку інтеграційного процесу судово-експертних установ у галузі судової експертизи держав різних регіонів світу сприяє не лише накопичений досвід нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності, а й реалізація перспективних підходів до виникнення нових видів судових експертиз.

Аналіз наукових публікацій. Дослідженню питання міжнародної діяльності у сфері проведення судової експертизи, а також створення та функціонування міжнародних судово-експертних установ присвячували свої праці про-

відні вчені: О.І. Виноградова, Т.С. Гавриш, І.В. Лешукова, О.А. Лопата, А.Г. Маланюк, П.Г. Назаренко, М.І. Пашковський, А.С. Сизоненко, Ю.М. Черноус та ін.

Враховуючи наявні напрацювання в галузі міжнародного співробітництва, актуальною залишається потреба у висвітленні цієї тематики з урахуванням правових реалій та особливостей вирішення ряду завдань з питань судово-експертної діяльності.

Формулювання мети та завдань дослідження. Метою статті є визначення перспективних напрямів взаємодії судово-експертних установ України з міжнародними експертними організаціями, а також формування практичних рекомендацій міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі задачі:

- визначити правові засади міжнародного співробітництва судово-експертних установ України;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства в контексті питань, що розглядаються в статті;
- розкрити зміст міжнародного співробітництва судово-експертних установ України та Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI);

– сформулювати основні положення Стратегії розвитку міжнародного співробітництва судово-експертних установ України.

Вклад основного матеріалу. Національним законодавством передбачено, що державні спеціалізовані установи, які виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики.

Так, останній розділ IV «Міжнародне співробітництво в області судової експертизи» Закону України «Про судову експертизу» присвячений міжнародному співробітництву державних судово-експертних установ України в галузі судово-експертної діяльності. У статтях 22 і 23 розглянуто порядок проведення судових експертиз за дорученням правомочної сторони чи органу іноземної держави, а також залучення для спільного проведення судових експертиз фахівців інших держав. 24 стаття, що є останньою, передбачає можливість міжнародного співробітництва державних СЕУ у сфері не тільки практичної, а й наукової діяльності [1].

Також ці питання розглядаються в розділі 6 «Міжнародне співробітництво в галузі судово-експертної діяльності» Законопроекту «Про судово-експертну діяльність в Україні» [2].

Однак, на думку О. Лопати, враховуючи результати вивчення теоретичних і практичних джерел, таке тлумачення є неповним і не враховує всі напрями, рівні й форми реалізації міжнародного співробітництва судово-експертних установ [3, с. 97–102].

Як слушно зазначає Н.І. Клименко, національна судова експертиза не може існувати ізольовано, тобто в межах окремої держави. Вона не виконуватиме активно свої функції забезпечення правоохоронної діяльності поза інтеграцією з міжнародною спільнотою. Тому необхідне міжнародне співробітництво експертних установ з метою обміну досвідом з урахуванням сучасних досягнень науки і техніки, виключення дублювання науково-методичного забезпечення регіонального розподілу завдань між судово-експертними установами, створення профільних експертних напрямів. Судово-експертна діяльність держав повинна відповідати національним принципам і міжнародним правовим та професійним стандартам. Висновок, складений експертами однієї держави, повинен мати силу доказів для судів іншої держави [4, с. 165–168].

В останні роки активізувалося міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи, яке характеризується посиленням процесів глобалізації в міжнародних відносинах, становленням єдиного інформаційного простору, в умовах якого істотно полегшуються транснаціональні зв'язки як правоохоронних та правозахисних організацій, так і судово-експертних установ, і окремих експертів, а також науковців, що спеціалізуються в питаннях судової експертизи та судово-експертної діяльності.

Істотно спрощуються міжнародні контакти судових експертів завдяки більшій відкритості кордонів між державами, запровадження нових технологій зв'язку і комунікацій, головним чином Інтернету. Існує безліч електронних видань з питань судової експертизи, проводяться онлайн-конференції, створюються міжнародні мережі судово-експертних установ.

У зв'язку з виникненням нових умов досить актуальним є питання щодо правового регулювання міжнародного судово-експертного співробітництва.

Як вже зазначалось, в Законі України «Про судову експертизу» включено розділ 4 «Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи», однак питання міжнародного співробітництва представлені лише найбільш загальними положеннями, що не містять конкретних приписів, що стосуються важливих аспектів діяльності судових експертів.

Отже, з урахуванням практики міжнародного співробітництва та чинного законодавства України пропонується доповнити розділ 4 «Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи» Закону України «Про судову експертизу» такими положеннями:

Доповнити ч. 1 ст. 22 «Проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави» текстом такого змісту: *«Діяльність судово-експертної установи з організації і проведення судової експертизи для іноземних держав і міжнародних організацій здійснюється відповідно до міжнародних договорів та згідно з процесуальним законодавством України»*¹.

Реалізуючи завдання міжнародного співробітництва, слід наголосити про дотримання положень таких міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а саме: 1) багатосторонніх міжнародних договорів, що регламентують права і свободи людини (Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 року, а також Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7, 11 до неї, Конвенція проти катувань та інших жорстоких нелюдських чи ображаючих гідність видів поводження і покарання 1984 року тощо); 2) багатосторонніх міжнародних договорів з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру, які регламентують окремі питання залучення експертів до вирішення поставлених завдань (Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року з Протоколами до неї); 3) багатосторонніх міжнародних договорів з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, які визначають проведення судової експертизи у порядку міжнародної правової допомоги, залучення експертів до суду іноземної держави, проведення допиту експерта за допомогою відео- та телефонної конференції (Європейська конвенція про взаємну правову допомогу в кримінальних справах 1959 року з Другим додатковим протоколом 2001 року до неї); 4) двосторонніх міжнародних договорів з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні (регламентують проведення експертиз, допит експертів у кримінальному провадженні в порядку міжнародної правової допомоги) [5, с. 262–263].

З огляду на подальший зміст глави IV Закону України «Про судову експертизу» стаття 23 передбачає можливість залучення фахівців інших держав для спільного проведення судових експертиз і визначає суб'єктів СЕД та процедуру проведення й оплати спільної експертизи. При цьому стаття 23 не передбачає можливості залучення державних судових експертів, які є працівниками судово-експертних установ України, для проведення судової експертизи за кордоном.

У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 23 «Залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз» текстом такого змісту: *«Відповідно до чинного процесуального законодавства та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, державні судові експерти, включені до державного реєстру судових експертів, можуть бути залучені на добровільних засадах як судові експерти для виконання судової експертизи за кордоном одноосібно або в складі комісії судових експертів. При цьому судові експерти проводять свої дослідження й оформлюють їх результати за правилами, встановленими міжнародним*

¹ Таке доповнення зумовлено тим, що в процесуальному законодавстві України (зокрема, в КПК) є норми, що регулюють взаємодію з іноземними судовими та іншими органами, в тому числі з питань проведення судових експертиз.

договором або процесуальними правилами країни перебування, дотримуючись принципів судово-експертної діяльності, викладених у статті 3 цього Закону».

Стаття ст. 24 Закону України «Про судову експертизу» визначає право спеціалізованих державних СЕУ на встановлення міжнародних наукових зв'язків із відповідними установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав. Норма передбачає різноманітні форми обміну інформацією в галузі теорії і практики судової експертизи, включаючи обмін стажистами, проведення спільних наукових конференцій, обмін друкованими виданнями, здійснення спільних видань тощо.

Поряд із цим з метою поглиблення міжнародної співпраці в галузі судово-експертної діяльності пропонуємо розширити положення ст. 24 «Міжнародне наукове співробітництво», доповнивши текстом такого змісту: «Судові експерти, які є працівниками державних спеціалізованих установ, мають право вступати в члени і брати участь у діяльності міжнародних та іноземних неурядових професійних об'єднань судових експертів з метою підвищення своєї кваліфікації та отримання необхідної науково-методичної інформації».

Важливим напрямом співробітництва у сфері судово-експертної діяльності є міжнародна правова допомога. Таке співробітництво здійснюється як у сфері криміналістики, так і безпосередньо у сфері судової експертизи. Міжнародна правова допомога тлумачиться як проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або виконання вироку, ухваленого судом іншої країни чи міжнародною судовою установою [6, с. 147].

Законом України «Про судову експертизу» (ст. 22) передбачено, що міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи може здійснюватися у формі проведення судової експертизи за дорученням відповідного органу чи особи іншої держави, з якою Україна має угоду про взаємну правову допомогу і співробітництво. Однак за відсутності угоди слід під час вирішення окреслених питань керуватися принципом взаємності [6, с. 150].

З огляду на вищезазначене пропонуємо доповнити главу 4 Закону України «Про судову експертизу» окремою новою статтю **«Проведення судової експертизи за запитом про взаємну правову допомогу компетентного органу іноземної держави»:**

«1. Судова експертиза може бути проведена за запитом про правову допомогу зацікавленим органом влади і посадових осіб іноземних держав відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, міжнародними угодами або на основі принципу взаємності.

2. Під час виконання такої експертизи застосовуються норми відповідного процесуального законодавства, проте можуть бути застосовані процесуальні норми законодавства іноземної держави відповідно до міжнародних договорів, міжнародних угод або на основі принципу взаємності, якщо це не суперечить законодавству і міжнародним зобов'язанням України.

3. Під час виконання судової експертизи за запитом іноземної держави можуть бути присутніми представники іноземної держави, якщо це передбачено міжнародними договорами України або письмовим зобов'язанням про взаємодію на основі принципу взаємності».

Реалізація вищезазначених пропозицій матиме наслідком гармонізацію та вдосконалення експертного національного законодавства, отримання міжнародного визнання експертних висновків загалом, підвищення професійної майстерності працівників судово-експертних установ.

Розвиток міжнародних контактів і спільна діяльність українських, зарубіжних і міжнародних судово-експерт-

них інститутів повинні здійснюватися на підставі науково обгрунтованого стратегічного планування, який включає в себе сукупність узгоджених підходів до основних цілей, завдань, принципів, напрямів, форм і механізмів розвитку міжнародного співробітництва в галузі судово-експертної діяльності.

Така стратегія повинна визначати концептуальні засади розвитку міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи, ключові умови і пріоритети його вдосконалення на довгострокову перспективу з урахуванням основних тенденцій розвитку міждержавних відносин.

Велику роль у стратегічному плануванні у сфері судової експертизи відіграє об'єднана організація *Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI)*, створена в 1995 році. В її складі налічується 54 експертні установи, 41 з яких знаходяться в державах-членах Євросоюзу (ЄС). Це найбільша у світі об'єднана організація судово-експертних установ, що отримала міжнародне визнання [7, с. 14–19].

Серед країн, інститути яких входять у європейську мережу: Вірменія, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Угорщина, Греція, Грузія, Данія, Іспанія, Ірландія, Італія, Литва, Латвія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Румунія, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Швеція, Швейцарія [8, с. 130–134].

Мета ENFSI проголошена в її Конституції: бути на передових позиціях у світі, щоб гарантувати якість розвитку і провадження судової експертизи у всій Європі. Основний напрям діяльності ENFSI – намагання досягти високої організації в галузі судово-експертної діяльності в Європі та світі шляхом розвитку якості послуг з проведення судової експертизи на всіх етапах судочинства [9, с. 238].

Сьогодні до ENFSI входить судово-експертна організація України – ДНДЕКЦ МВС України, яка у 2002 р. отримала та щорічно підтверджує міжнародний сертифікат якості судових експертиз. Експертна служба МВС України впродовж 15 років здійснює міжнародну діяльність у межах співпраці в Європейській мережі судово-експертних установ (EMCEU-ENFSI). Під патронатом цієї авторитетної міжнародної організації здійснюються заходи щодо акредитації лабораторій експертної служби за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025 та впровадження системи управління якістю [10].

Також у травні 2018 року до складу ENFSI увійшла судово-експертна організація – ХНДІСЕ судових експертиз ім. проф. М.С. Бокаріуса. Зі вступом до ENFSI фахівці ХНДІСЕ стали учасниками цілого ряду міжнародних конференцій та засідань робочих груп з різних видів судово-експертних досліджень. Членство в Європейській мережі судово-експертних установ відкриває нові можливості міжнародної співпраці та комунікації судових експертів [11].

Враховуючи вищезазначене, важливим кроком, що сприятиме зміцненню співпраці між установами-членами ENFSI, є розроблення та впровадження *Стратегії розвитку міжнародного співробітництва* у сфері судово-експертної діяльності, яка має стати основою для перспективного планування роботи з міжнародної співпраці, вдосконалення судово-експертної діяльності та підвищення якості судової експертизи як однієї з основних форм використання спеціальних знань у сучасному судочинстві.

Основними стратегічними напрямками міжнародного співробітництва судово-експертних установ, на нашу думку, мають стати:

- вдосконалення та актуалізація нормативно-правового законодавства з питань судово-експертної діяльності задля забезпечення повноцінної реалізації верховенства права, законності, об'єктивності та незалежності;
- створення довідково-інформаційних баз даних міжнародних судово-експертних організацій;

– підготовка висококваліфікованих судових експертів, які б вільно володіли іноземними мовами, отримали додаткову підготовку в області міжнародної судово-експертної співпраці та мали необхідні базові знання в галузі міжнародного гуманітарного права та інших міжнародно-правових дисциплін;

– розвиток міжнародного співробітництва в галузі розроблення і виробництва судово-експертного дослідного устаткування і матеріалів;

– впровадження, забезпечення функціонування та вдосконалення системи управління відповідно до міжнародних стандартів;

– поглиблення співпраці із судово-експертними установами інших країн з метою запровадження в Україні світового досвіду, новітніх технологій;

– інтеграція у світову систему співпраці судових експертів з проведення спільних міжнародних досліджень.

Висновок. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що для прискорення практичної реалізації названих про-

позицій і новацій доцільно на законодавчому рівні внести до Закону України «Про судову експертизу» низку доповнень і змін, що стосуються міжнародного співробітництва судово-експертних установ, а також передбачити внесення відповідних змін до процесуального законодавства.

Окрім цього, повинно бути розроблено та впроваджено Стратегію розвитку міжнародного співробітництва судово-експертних установ України з компетентними органами іноземних держав та міжнародних організацій для забезпечення якості досліджень, застосування передових технологій та досвіду, вирішення стратегічних завдань, що виникають у нових соціально-політичних і економічних умовах.

Реалізація даних пропозицій дозволить забезпечити належне міжнародне співробітництво судово-експертних установ і на практиці буде служити державною гарантією високої якості судово-експертної діяльності в усіх видах судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038–11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
2. Про судово-експертну діяльність в Україні : Проект Закону України. URL: <http://www.minjust.gov.ua>
3. Лопата О.А. Зміст, завдання та форми міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 97–102.
4. Клименко Н.І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку : збірник матеріалів круглого столу* / ред. кол. : О.Л. Кобилянський, П.Є. Антонюк, Є.Ю. Свобода. Київ : ННПФЕКП НАВС – ННІ ПФЕКП НАВС, 2015. С. 165–168.
5. Лопата О.А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3 (6–7). С. 262–263.
6. Lopata O.A. International cooperation of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Manuscript (National Academy of Internal Affairs). Kyiv, 2017.
7. Хазиев Ш.Н. О Европейской сети судебно-экспертных учреждений. *Адвокат*. 2005. № 8. С. 14–19.
8. Клименко Н.І., Купрієвич О.А. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 130–134.
9. Линник О.В., Омельчук Л.В. Актуальність вступу України до міжнародних судово-експертних мереж. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3. С. 236–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvnuudr_2017_2-3_47
10. Офіційний веб-сайт Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. Довідка про основні результати діяльності Експертної служби МВС України за 12 місяців 2016 року. URL: http://dndekc.centrmia.gov.ua/?page_id=383
11. Офіційний веб-сайт ХНДІСЕ судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса. URL: <http://www.hniise.gov.ua/14280-pochatok-zasdannya-vropeisko-merezh-sudovo-ekspertnix-ustanov-ensfi.html>